

η κλειδού
ανθίζει
Ακόμη...

Πρόλογος

Πριν δυο μήνες περίπου αναλάβαμε τις εργασίες μας στο μάθημα της Βιολογίας. Έπρεπε να διαλέξουμε και να μελετήσουμε μια περιοχή. Θελήσαμε κι οι δυο να ασχοληθούμε με έναν τόπο που βρίσκεται κοντά μας, εμείς όμως βρισκόμαστε... μακριά του. Έναν τόπο βασανισμένο και πολύπαδο, που επιμένει να υπάρχει. Ακόμη...

Εκεί έκαναν τις εκδρομές τους οι παππούδες και οι γιαγιάδες μας. Εκεί έδιναν τα ραντεβού τους οι γονείς μας. Εκεί τηγαίνουμε κι εμείς τις σχολικές εκδρομές μας.

Ο τόπος αυτός μας δίνει νερό, δροσιά, ηρεμία, ομορφιά. Κι εμείς; Εμείς του δίνουμε φρωτιά, ρύπανση, καταπάτηση, καταστροφή.

Είναι η Κλειδού, στο Βροντάδο.

Το νησί μας έχει τόπους πολύ πιο όμορφους. Όμως εμείς νιώθουμε ότι αυτή την εργασία τη χρωστάμε στην Κλειδού, διότι υπομένει, σπυαίνει κι επιμένει. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον κ. Γιώργη Παντελίδη που μας βοήθησε στη συλλογή πληροφοριών, την κ. Φρόσω Χατόγλου για τη συγγραφική στήριξη και τον γεωλόγο κ. Μιχάλη Πιπίδη για το φλωστικό υλικό που μας προσέφερε.

Χίος, 28 Φεβρουαρίου 2005

Ισιδωρος Π. - Μαρκέλλα Χ.

Σάββατο 6 Νοέμβριου 2004

Συναντηθήκαμε στο σπίτι του Σιδερή και ξεκινήσαμε! Πρώτα ανέλαβε ο καδέννας τα καθήκοντα του: εγώ θα κρατώ το ημερολόγιο και θα καταγράφω το υλικό. Ο Σιδερός θα συγκεντρώνει και θα οργανώνει τις πληροφορίες. Οι δουλειές μας θα παρουσιάζονται μαζί. Έτσι, για να παντρέψουμε την επιστήμη με τη λογοτεχνία, τη λογική με το συναίσθημα.

Η γιαγιά του Σιδερή μας κέρασε γλυκό νεραντζάκι και μας διηγήθηκε τις ανα-

μνήσεις της από τις εκδρομές, τότε που ήταν κι αυτή στην ηλικία μας.

Τότε που Κυριακές και σχόλες όλη η οικογένεια έπαιρνε το δρόμο για την Κλειδού. Καθαρή Δευτέρα, Πρωτομαγιά.

Οι παρέες ενώνονται μεταξύ τους και όλοι μαζί ενώνονται με τη φύση.

Κάποιοι έφεραν και όργανα και τότε σπινόταν γλέντι-τρικούθερτο

Σε μια τέτοια εκδρομή η γιαγιά γνώρισε κι αγάπησε ένα νέο.

Μα τα χρόνια εκείνα οι γονείς αποφράσιζαν.

Πάνω απ' τις κυτρινωμένες φωτογραφίες η γιαγιά βούρκωσε:

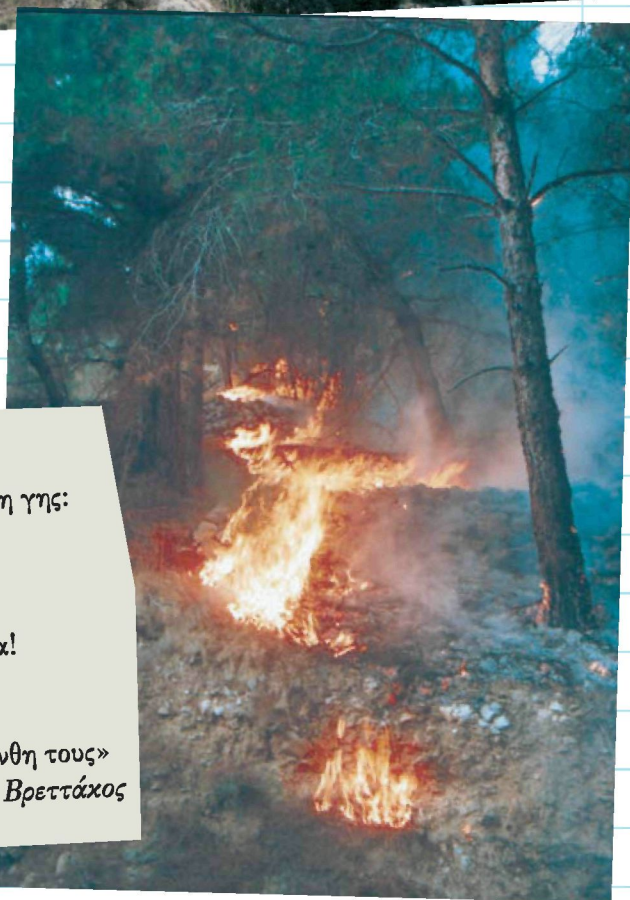
«Δόξα τω θεώ γιέ μου, κι ο πάπος σου καλός άνθρωπος ήβγηκενε».

Τότε που η Κλειδού ήταν ένα
όμορφο δάσος

Ύστερα, ήρθαν οι φωτιές:
1998, 2000, 2004.

«Μπορούσες να πεις
στους άλλους που θάρχονταν κύριο στη γης:
Μη μου σκοτώσετε τούτες τις πέτρες
Μη μου σκοτώσετε το νερό
Μη σκοτώσετε τα δέντρα
Μη μου σκοτώσετε της γης το ποίημα!
Αφήστε μας τα πράγματα.
Μη μας τα καίτε.
Αφήστε τα έντομα να βρίσκουνε τα άνθη τους»
Νικηφόρος Βρεττάκος

« Προσπαθήσαμε, παλέψαμε, μα άδικος ο κόπος, θυμάται ο πατέρας του Σιδερή. Όλα κάρκιν... Στάχτες.

Γλίτωσε μονάχα, σαν από θαύμα, το εκκλησιάκι του Αη Γιώργη στα Ρεστά. Η φτωτιά πήγαινε γύρω-γύρω, μα πάνω στη κορυφή δεν ανέβαινε! Γι' αυτό τα δέντρα της εκκλησιάς είναι παλιά, πολύ παλιά.

Πολύν καιρό κάναμε να πλησιάσουμε στην Κλειδού. Πόναξε η ψυχή μας. Όσοι πήγαινε βρήκαν ένα μαύρο νεκροταφείο. Δεν ήταν μονάχα τα δέντρα και τα φυτό. Ήταν κι ένα σωρό ζώα καμένα. Πρόβατα, μελίσοια, χελώνες, σκαντζόχοιροι, λαφοί... Ένας κόσμος ολόκληρος στάχτες... »

« Τα γυμνά κλαριά των δέντρων τρίζουν και στενάζουνε κι οι τριγμοί τους μες στη νύχτα με βλαστήμιες μοιάζουνε »
Φ. Αγγουλές

« Τελικά ο άνθρωπος είναι αχάριστος. Είναι ικανός για το μεγαλύτερο έγκλημα », είπε ο Σιδερός.

« Α, μην το λες αυτό, απάντησε ο πατέρας του. Κάποιοι είναι εγκληματίες, μα κάποιοι είναι Άνθρωποι με ψυχή. Να, αυτοί που πάλεψαν με κίνδυνο της ζωής τους να σθήσουν τη φτωτιά. Κι αυτοί που έπειτα ήρθαν να καθαρίσουν, να φτυξέψουν.

«Αν έρθουν όλοι
να σκάψουνε την έρημο,
θα γίνει περιβόλι»
Φ. Αγγουλές

Πάντα υπάρχουν Άνθρωποι, ευτυχώς. Γι' αυτό δεν έχουμε καταστραφεί εντελώς.

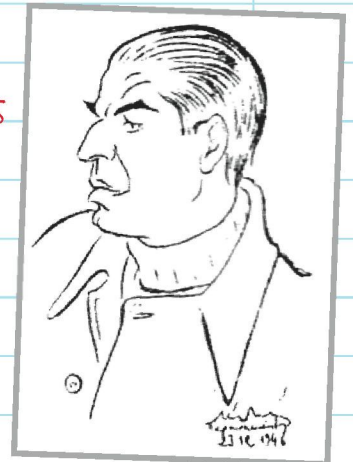

Θυμάσαι, μάνα, τον πάτερ Νικηφόρο, που όσοι εξομολογιό-
ντουσαν αμαρτίες, αντί για πάτερ ημών τους έβαζε να φυτεύ-
ουν ένα δέντρο;

Θυμάσαι τον Φανούρη, που έκτισε πέτρα-πέτρα μονάχος του
τον τοίχο της πηγής; Και το δικό του σπίτι, ξέρεις τι ήτανε;
Ένα κρεβάτι και γύρω απ' αυτό έκτισε ένα τοίχο! Γιατί έλεγε
ότι μόνο αυτό χρειαζόταν για να ζήσει.

Κι ήταν κι ένας άλλος, πώς τον λέγαν; Ένας
γεωπόνος που τον σκότωσαν στην Κλειδού
στον εμφύλιο... Κανόνης, έτσι λεγόταν.

Υπάρχουν Άνθρωποι σου λέω, υπάρχουν.
Ευτυχώς».

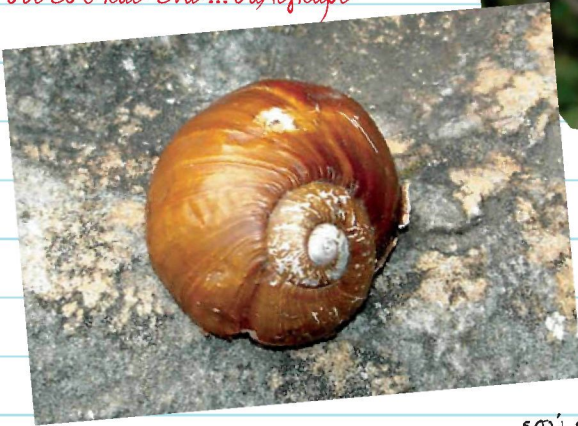
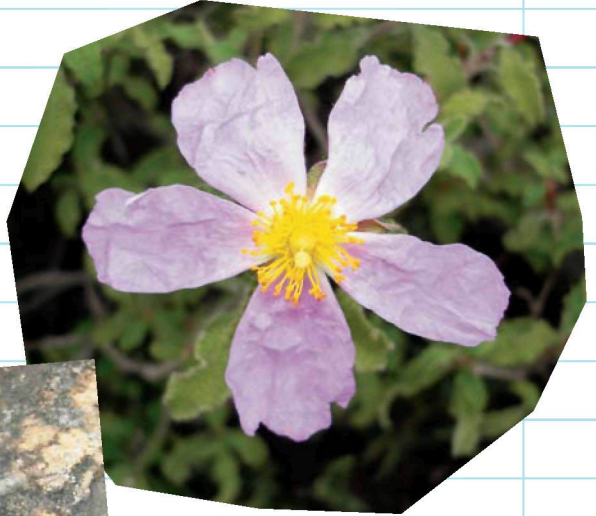

Σάββατο, 13 Νοεμβρίου 2004

Τελικά ο Σιδερός ανέλαβε την πιο δύσκολη δουλειά. Στο τηλέφωνο μου είπε πως έχει χαθεί στους λαβυρίθους του internet και σε τόμους βιβλίων. Δεν βγαίνει καθόλου έξω.

«Το ξέρεις, μου είπε εντυπωσιασμένος, ότι ένα **οικοσύστημα** μπορεί να είναι τόσο μεγάλο όσο ολόκληρος ο πλανήτης ή τόσο μικρό όσο ένα λουλούδι»

Σκέφτον, συνέχισε με ενθουσιασμό, ότι εσύ και ένα ... σαλιγκάρι

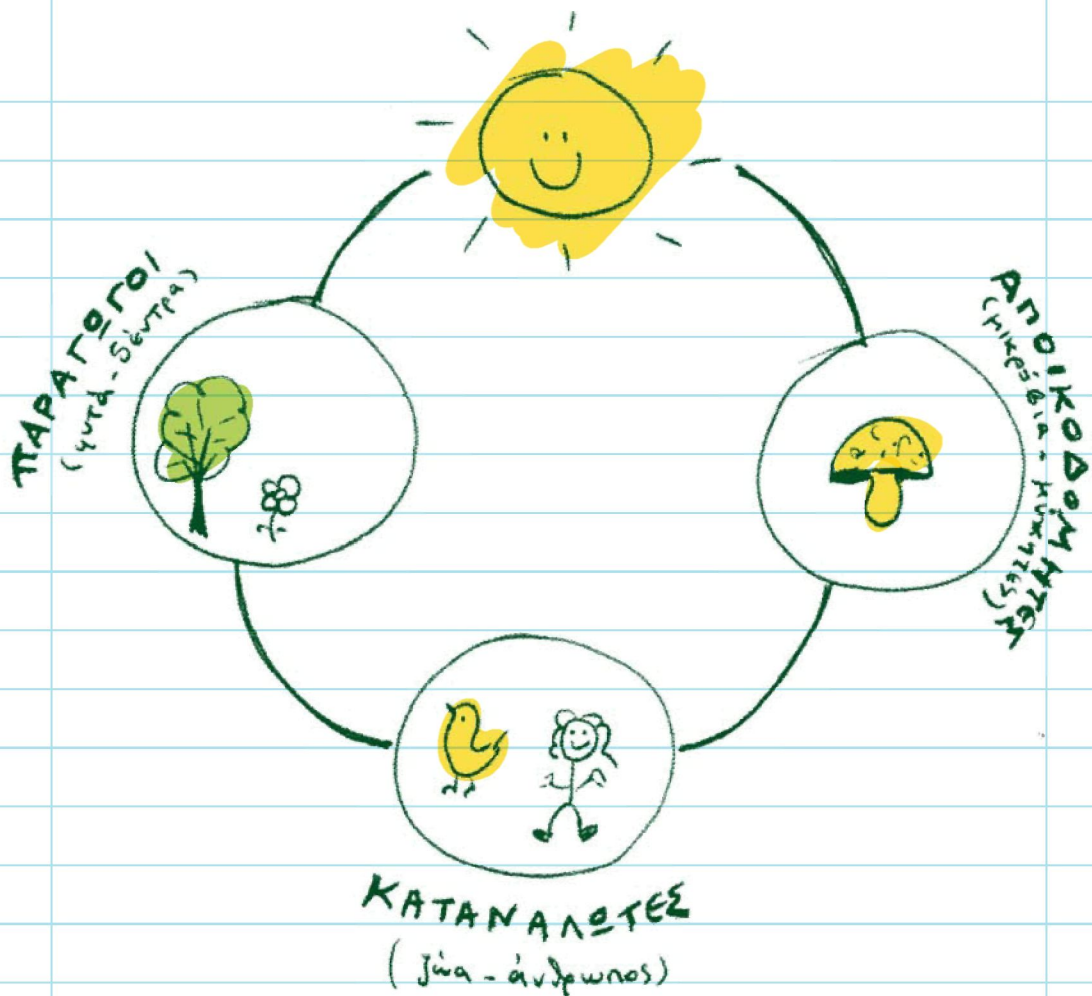

είστε εξίσου απαραίτητοι σ' αυτό το παιχνίδι!

Κι ότι και το σαλιγκάρι κι εσύ εξαρτιέστε από ένα ραδίκι! Το οποίο ραδίκι δεν σας έχει και μεγάλη ανάγκη, διότι είναι **παραγωγός** και ζει με την φωτοσύνθεση, ενώ εσύ και το σαλιγκάρι είστε **καταναλωτές** και ...»

«Στάσου Σιδερή, τον διέκοφα. Πρώτον, εγώ δεν τρώω σαλιγκάρια- τα σιχάινομαι- και, δεύτερον, πάμε να παίξουμε λίγο μπάσκετ, γιατί νομίζω... τάχεις παίξει επικίνδυνα!»

«Με τίποτα! μου απάντησε κοφτά. Αύριο θα πάμε στην Κλειδού, για να μελετήσουμε τη χλωρίδα και πρέπει να ετοιμαστούμε. Δεν θα πάμε εκδρομή Μαρκέλλα, για έρευνα θα πάμε. Άκου όμως κάτι, συνέχισε ακάδεκτος. Θυμάσαι πον στο σπίτι μου μιλούσαμε για πυρκαγιές; Το ξέρεις πως υπάρχει η

επικόρηρη που καταστρέφει και τα δέντρα και τους σπόρους, αλλά υπάρχει και η έρπονσα, η οποία σέρνεται στο έδαφος; Μετά απ' αυτή το δάσος μπορεί να ξαναγεννηθεί, αν δεν ξανακαεί βέβαια και δεν βοσκηθεί ...»

« Καλά, καλά, θα μου τα πεις αύριο, γειά» τον είπα και τον έκοφα απότομα.

Αφού ετοιμάζεται αυτός, ας ετοιμαστώ κι εγώ για το αυριανό ραντεβού με... τη χλωρίδα. Χυμό, σάντονιτς, παφούρι, σακίδιο, σουλιά, φωτογραφική μηχανή, φακό, χαρτί, στυλό... Να μην ξεχάσω το βιβλίο του Φυσιοδίρη.

Σαλίγκαρε! Ραδίκη! Σας έρχομαι!

Κυριακή, 14 Νοεμβρίου 2004

«Δός μου ένα λόγο αληθινό
μονοπάτι να διαβώ,
μα πηγή να ξεδιψάσω
την ψυχή να ξαποστάσω»
Π.Γ.

Είχαμε ένα δέος, καθώς παίρναμε το μονοπάτι της Κλειδούς. Σα να πηγαίναμε στην εκκλησία. Κυριακή πρωί, το χρώμα βρεμένο, μοσχοβολούσε κι οι στάλες της βροχής κρέμονταν από τα δέντρα ακόμα.

Το δάσος έμοιαζε δακρυσμένο.

Αρήσαμε τα ποδήλατά μας στο Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και ξεκινήσαμε με το κεφάλι σκυμμένο και τα μάτια καρφωμένα στα μικρά, τα χαμηλά, τα ασύλληπτα. Αυτά δεν φλυρίζουν πως εμείς τα έχουμε βαρτίσει με ονόματα σπουδαία. Μήτε που τα νοιάζει. Το μόνο που τα ενδιαφέρει είναι να τα αφήσουμε να ζήσουν τη ζωή τους ήσυχα, όπως αυτά αφήνουν εμάς. Να τα αφήσουμε να φουτώσουν, ν' ανδίσουν, να πολλαπλασιαστούν, να μαραδούν.

Τι χρώματα, τι σχήματα, τι αρώματα...

Άπλωσα το χέρι να κόψω ένα κλωνάρι φασκομηλιάς μα σταμάτησα, καθώς είδα πάνω του ένα κίτρινοκόκκινο έντομο. Για σκέφτον, πόσο εύκολα θα μπορούσα να του στερήσω την τροφή ή το σπίτι του!

Σα να διάβασε τη σκέψη μου ο Σιδερός και μου έδωσε την εξήγηση:

«Και μη νομίζεις ότι ο μπουμπουρας τρώει και πίνει τσάμπα. Θα «πληρώσει», μεταφέροντας τη γύρη του φασκόμηλου και βοηθώντας το να πολλαπλασιαστεί.

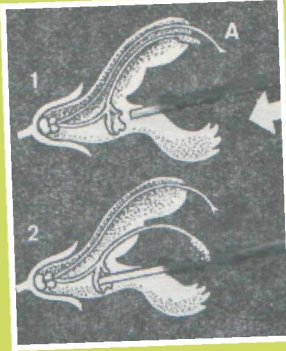
Εγώ είμαι τ' άνθος το παρθένο
και το κρυφό
από τον κόσμο μακρυσμένο
το φως ρουφώ

Κι αγνώριστο κι αχνό, μια στάλα
ζω ταιριαστά
με τα λαμπρά, με τα μεγάλα
με τ' ακουστά.

Γιατί στον κόσμο- άκου και τ' άλλο-
και στον καιρό
δεν είναι τίποτε μεγάλο.
ούτε μικρό

Κ. Παλαμάς

Το λουλούδι του φασκόμηλου είναι ολόκληρος μηχανισμός. Για να μπει μέσα το έντομο πρέπει να σπρώξει ένα «μοχλό» (1). Σπρώχνοντάς τον κατεβαίνει μια «γλώσσα» και ρίχνει πάνω στην πλάτη του γύρη (2). Φεύγοντας θα την πάρει μαζί του σε άλλο λουλούδι και θα το γονιμοποιήσει

Το λουλούδι κάνει ό,τι μπορεί για να προσελκύσει το έντομο. Οραίο μωβ χρώμα, υπέροχο άρωμα, όπως κάνετε εσείς τα κορίτσια για να τραβήξετε την προσοχή μας...»

Εδώ πρέπει να έβγα κόκκινη σαν παπαρούνα. Κατά διαβολική σύμπτωση φρορούσα μωβ μπλουζάκι και μάλλον είχε πέσει λίγο παραπάνω από το άρωμα της μαμάς μου.

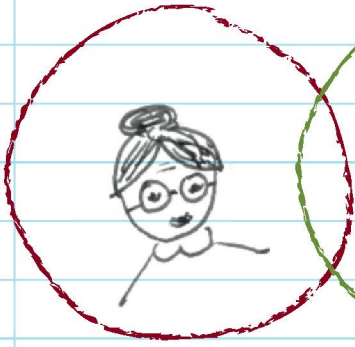
Μείναμε αμήχανοι και σιωπηλοί.

Ακούστηκε το θούισμα του μπούμπουρα. Άφηνε το άνθος κουβαλώντας στη μικρή του πλάτη την κίτρινη σκόνη της γονιμότητας.

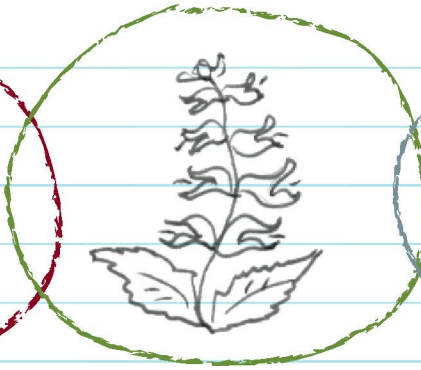
Απομακρύνθηκα κι εγώ κουβαλώντας τις σκέψεις μου. Το φασκόμηλο- η φρεσκομηλιά- μου φέρνει στο νου τη γιαγιά μου. Έχει πάντα μαζεμένα ματσάκια προσεκτικά αποξηραμένα. Προμήθειες σωστές. Το βράζει και το πίνει για τον κοιλόπονο και για το στομαχόπονο. Το βάζει στο φαγητό. Κάνει γαρφάρες για τον πονόλαιμο.

Τελικά, είχε δίκιο ο Σιδερός όταν έλεγε ότι στο οικοσύστημα ο ένας είναι εξαρτημένος από τον άλλο.

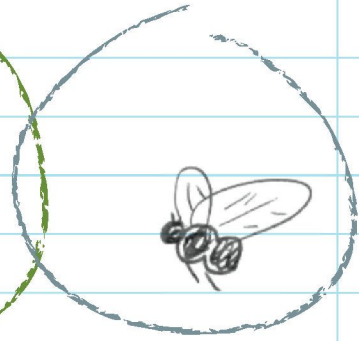
Θέλησα να του το πω. Φωτογράφιζε κάτι με προσήλωση. Πλησίασα.

η
γιαγιά μου

το
φασκόμηλο

ο
μπούμπουρας

Ήταν ένας σαλιγκάρος πάνω σε μια ανεμώνη, που, καθώς φαίνεται, την είχε ροκανίσει για τα καλά.

Ξεκαρδιστήκαμε στα γέλια. Και παραδέχτηκα ότι μπορεί εγώ να μην τρώω σαλιγκάρια, ο μπαμπάς μου όμως λατρεύει και τα σαλιγκάρια και τα ραδίκια. Κεράτοι συνεχίσαμε την αναζήτηση των λουλουδιών, προσπαθώντας ν' ακροατούμε, αν ήταν δυνατόν να πετάμε, για να μην τα πατάμε.

«Γεννήθηκα στη Χίο.
Η πρώτη μου ανάσα ήτανε μαστίχα.
Όταν πρωτοάνοιξα τα βλέφαρα,
είδα λουλούδια.
Ακόμα πιστεύω πως ήτανε μάτια,
που με μάθαιναν πώς να χαμογελώ»
Γ. Κρόκος

- Πρόσχεη! Ακίνητη! Νομίζω πως είναι μια orchidéal 'ίσως να είναι απ' αυτές τις σπάνιες και μοναδικές που φυτρώνουν μόνο στην Κλειδού. Οι επιστήμονες έρχονται γι' αυτές στο νησί-μας, όμως εμείς ούτε που τις γνωρίζουμε. Εύκολα θα μπορούσε κάποιος περαστικός να την πατήσει ή να την κόψει, εξαφανίζοντάς την από τον πλανήτη!

- Η γιαγιά μου την orchidέα τη λέει σερνικοβότανο, γιατί πίστευαν κάποτε πως αν η έγκυος πει το σαλέπι, που βγαίνει από τις ρίζες της, θα γεννήσει αρσενικό παιδί.

Ξαρνικά το πάτημά μας μωσχοβόλησε.

- Μμμ! Το άρωμα απ' την ντουλάπα της γιαγιάς: λεβάντα.

- Εμένα μου θυμίζει την εντριβή για τη γρίπη: κάμφορα!

- Ξέρεις πόσα φάρμακα βγαίνουν από τούτα τα φυτά που νομίζουμε πως είναι ασήμαντα;

Είχαμε φτάσει σ' ένα **φρυγανότοπο**, με δάμνους.

- Ένας ασπάλαδος.

- Μια ρίγανη.

- Ένα θυμάρι.

- Μια μέλισσα.

- Μια γαϊά.

- Μια γαϊά.

- Ε, γαϊάκα, καλημέρα!

- Καλημέρα κόρη μου. Βόρτα ήθγετενε;

- Κάνουμε μια εργασία για το σχολείο.

- Μπράβο, καλά κάνετενε. Εγώ, να, μαζεύω σπάρτους για να κάμω χερσία μακαρόνια. Τους βράζω κίφλας και τους πίνει ο άντρας μου για την καρδιά του. Άμαλ έβρω και καένα ραδίκι, καένα σάλιακα! Γελάτενε, ε; Ίντα να κάμομενε κόρη μου; Έδεδοτσι εμάδαμε. Άντενε, μη σας κρατώ. Τραβάτενε στη δουλειά σας. Μονάχα, το νου σας, μη μπας και νηχτωδέιτε και σας έβρουνε οι Αγγελούδες που τρυφουνούνε στις Κλειδούς τα νερά. Μωρέ σεις, γελάτενε πάλι! Το λοιπό· κάτσετενε να σας πω μια βρονταδούσικη ιστορία για 'δεντες:

Ήτανε μια μαμή και τηνε φρονιάζανε να ξεφενθήσει μιαν Αγγελούδα. Και της είπενε: «Μη μπα και δεν έβγει αχόρι, κακιά σου μοίρα!»
Μα έλα ο διάολος που γεννήθηκε κόρη; Ίντα να κάμει η μαμή; Τιάνει και του βάζει του μωρού ένα πουλάκι από ζυμάρι. Ναι! Χαρά οι Αγγελούδες, τη γλύτσένε η μαμή και επήνε οπίτι της. Άμα το καταλάβανε όμως εντές επήνε και της εφρονιάζανε: «Κυρά μαμή, κυρα μαμή, σημαντικό ήταν το πουλί!» Αλλά εν ημπορούσανε να της κάμουνε τίποτις γιατί εντή εκαθόντανε στα κονίσματα. Ε, σας ήκαμα και εφελάσατενε σήμερα... Αμέτενε τώρα στη δουλειά σας. Ίηούου, για δε κάτι βρούβες!

Πήραμε ξανά το μονοπάτι, όμως τώρα μας περίμεναν τα δύσκολα.
... γιγαντωμένα γαϊδουράγκαθα, φροντωμένες βατομουριές γεμάτες αγκάδια.
Ανάμεσά τους μυρτιές φορτωμένες άνθη λευκά και μαύρο καρπό. Για τα στεφάνια των νικητών. Για την Παλαβιά τη Μυρτιδιώτισσα. Για τους δρόμους του Αη Νικόλα που φυλά τους ναυτικούς μας.

Στον ελαιώνα όλα έμοιαζαν ήρεμα και γαλήνια.

Σύντομα όμως μας περίμενε ένα άσχημο θέαμα.
Σ' ένα χαϊτάκι είδαμε ένα σκελετό. Μάλλον αλόγου.

Τα γεράματα, το κρύο
ή η πείνα;

Τι τόπος! Ο θάνατος
μαζί με τη γέννηση.
Τα μικρά μαζί με τα
μεγάλα. Τα όμορφα
μαζί με τα άσχημα.
Έτσι ακριβώς όπως
είναι η ζωή.

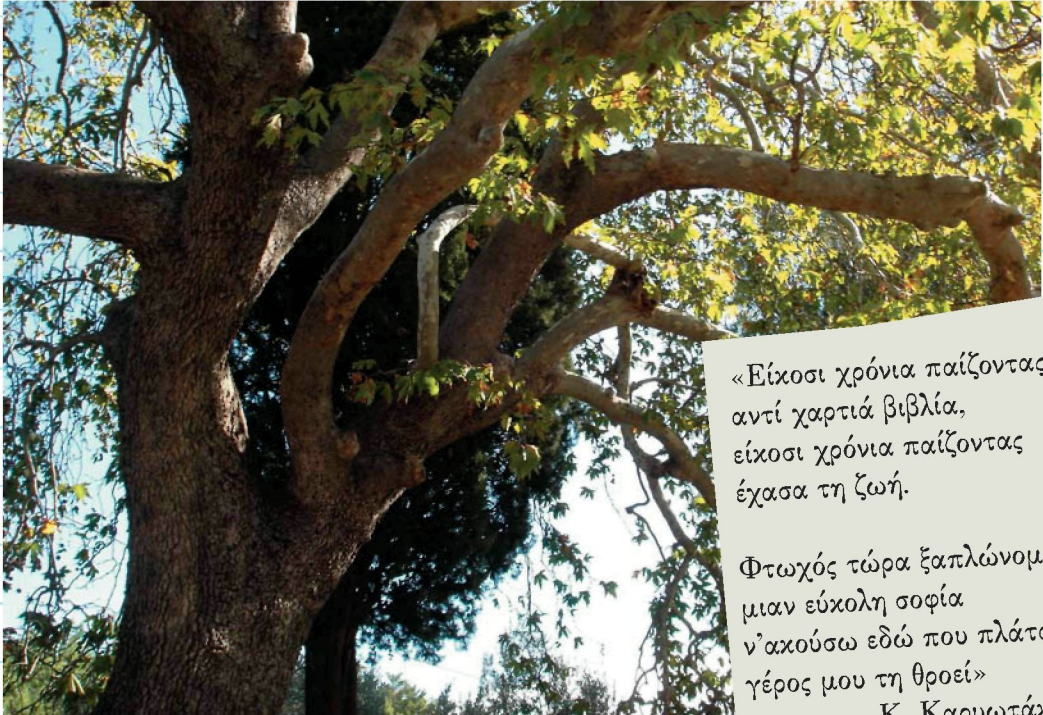
Συνεχίσαμε να περ-
πατάμε σκεπτικοί.

Οι βροχές είχαν γεμίσει το χείμαρρο και χρειάστηκε να τσαλαβουτήσουμε.
Σε κάποιο σημείο ρίξαμε έναν κορμό για χειρυράκι. Το νερό κυλούσε κελαρύ-
ζοντας, λειαίνοντας τις πέτρες, κονθαλώντας χαλίκια και λάσπη, ταξιδεύοντας
κλαδιά και χόρτα. Ός τη θάλασσα...

Επιτέλους φτάσαμε
στο τέλος του μονοπατιού,
στην πηγή στη Μέσα Κλει-
δού. Ήμασταν κουρασμέ-
νοι, γδαρμένοι, μουσκεμέ-
νοι και πεινασμένοι. Η
πηγή ήταν σκεπασμένη με
πέτρινο χτίσμα. Ξεχώριζε
μια πέτρα στη βάση, με
έναν ανάγλυφο σταυρό. Η
αγωνία του ανθρώπου για το
βασικό αγαθό της ζωής του.

«Είκοσι χρόνια παίζοντας
αντί χαρτιά βιβλία,
είκοσι χρόνια παίζοντας
έχασα τη ζωή.

Φτωχός τώρα ξαπλώνομαι
μιαν εύκολη σοφία
ν' ακούσω εδώ που πλάτανος
γέρος μου τη θροεί»
Κ. Καρυωτάκης

Τα τεράστια πλατάνια μας τριφύριζαν και μας σκέπαζαν. Οι ρίζες τους πλέκονταν μέσα στο νερό. Οι κορφές τους στον ουρανό. Φυλλορροούσαν. Το τραγούδι του νερού μας ναλούριζε.

Όταν σηκωθήκαμε για να πάρουμε το δρόμο της επιστροφής ήταν απομεινέμερο.

- Σιδερέι, αν ήσουν δέντρο, θα προτιμούσες να ήσουν αειθαλής ή φυλλοβόλο;
- Αειθαλής. Ένας τεράστιος ευκάλυπτος, ας πούμε. Ή μια αιωνόβια ελιά.
- Εγώ λατρεύω τα δέντρα που αλλάζουν μορφή κάθε λίγο και λιγάκι.

Η τσικουνδιά. Τη μια είναι γυμνή, την άλλη πράσινη, την άλλη κόκκινη.

- Τι όμορφες ανεμώνες!
- Οι ανεμώνες της Κλειδούς. Είναι το είδος *Anemone coronaria*. Τι με κοιτάς έτσι; Τα ζώα και τα φυτά υπάρχουν σε μια απίστευτη ποικιλία. Αυτή είναι η **βιοποικιλότητα** που σου έλεγα. Όλα είναι χρήσιμα, καθώς συνδέονται με το έδαφος, το κλίμα και τα υπόλοιπα ζώα και φυτά. Υπάρχουν, για παράδειγμα, 30.000 είδη orchιδέας που κατανέμονται σε 800 γένη. Στη Χίο έχουμε πάνω από 80 είδη orchιδέας, πάνω από 40 είδη μερμηγκιών...
- Καλά, καλά, κατάλαβα. Κι όλα αυτά έχουν εκείνα τα αστεία λατινικά ονόματα;
- Ναι, διότι έτσι τα φημιρίζουν οι μελετητές σε όλο τον κόσμο. Κάθε όνομα έχει

το νόημά του. Να, μια orchidea λέγεται anthropophora, γιατί τα λουλουδάκια της μοιάζουν με ανδρωπιάκια.

Εκείνη τη στιγμή στρίβαμε στο μονοπάτι, περνώντας κάτω από ένα μικρό πευκάκι.

- Το πεύκο όμως είναι ένα, έτσι;
- Όχι, στην Ελλάδα υπάρχουν 9 είδη, που ανήκουν στο γένος των πεύκων, που κι αυτά ανήκουν στην οικογένεια των κωνοφόρων δέντρων.

Και να ξέρεις, ο πολλαπλασιασμός μπορεί να γίνει μόνο ανάμεσα σε ζώα και φυτά ίδιου είδους. Γι' αυτό φοβήθηκα μήπως πατήσουμε εκείνη την orchidea. Αν ήταν σπάνια, μπορεί να χαθεί ολόκληρο είδος, αναστατώνοντας όσα πλάσματα εξαρτιούνται απ' αυτό.

Να, σκέψου το ημερολόγιο που γράφεις. Είναι τα γράμματα. Τα γράμματα φτιάχνουν λέξεις. Οι λέξεις φράσεις. Οι φράσεις κείμενο. Φαντάσου ξαφνικά να χαθεί ένα γράμμα, το «α» ας πούμε. Πάνε οι λέξεις, πάνε οι φράσεις, πάει και το κείμενο. Κατάλαβες;

Ο Σιδερός μιλούσε κι εγώ παρατηρούσα ένα κουκουνάρι που κρατούσα στα χέρια μου. Ανάμεσα στις σχισμές του οι «φτερωτοί» σπόροι περιμέναν τον αέρα να τους ταξιδέψει, να τους σπείρει. Το δάσος προσπαθεί, επιμένει.

Φτάσαμε στη βρύση της Κλειδούς. Ανάμεσα στα πλατάνια, τα κυπαρίσσια και τους ευκάλυπτους ήταν κι ένα δέντρο που ο Σιδερός δεν ήξερε το όνομά του. Ρώτησε έναν γέροντα που έπαιρνε νερό κι αυτός του είπε:

-Εγώ το ξέρω «Ακαματόδεντρο», γιατί έχει πλούσιο ίσκιο το καλοκαίρι κι είναι ό,τι πρέπει για τους τεμπέληδες. Τώρα, πώς το λένε οι γραμματιζούμενοι, δεν ξέρω.

Λίγα φύλλα είχαν απομείνει πάνω στο δέντρο. Ήταν καρδίοςχημα και τραχιά σαν ψαλόχαρτο.

Λίγο αργότερα διασχίσαμε με τα ποδήλατα το δρομάκι με τις κουτσουπιές. Ήταν σούρουπο όταν φτάσαμε κατάκοποι στα σπίτια μας.

Το βράδυ κοιτούσα από το παράθυρό μου τον «άνω θινό των ακαταλήπτων πραγμάτων», που λέει ο Παπαδιαμάντης. Τόσον καιρό τρόμαξα με τα μυστήρια του άνω Σύμπαντος. Σήμερα κατάλαβα πως το ... κάτω Σύμπαν είναι εξίσου «ακατάληπτο».

κ.ληνήχε!

Τετάρτη, 17 Νοεμβρίου 2004

Σχολάσαμε νωρίτερα σήμερα, λόγω της γιορτής του Πολυτεχνείου. Η παρέα μου πήγε στην πλατεία. Εμείς όμως, πιστοί στο καθήκον, τρέχουμε για την εργασία. Ο Σιδερός μελετά την πανίδα της Κλειδούς, ώστε να είμαστε «εξοπλισμένοι» για την επόμενη φορά που θα την επισκεφθούμε. Κι εγώ παριστάνω τον... Χατζηνικολάου.

Πήρα συνέντευξη από τον κ. Γιώργη Σκέλλα, πρόεδρο της Επιτροπής για τα υδρευτικά έργα της Κλειδούς. Όσα έμαδα ήταν πολύ ενδιαφέροντα.

Το νερό του Αρμένη έτρεχε κι ο κόσμος γέμιζε τις στάμνες με το κινελλάκι, το «τσασκάκι».

Από την πηγή κουβαλούσαν το νερό με τα γαϊδούρια. Κι όταν ο ποταμός κατέβαζε λάσπη και κοτρώνες, πάλευαν και τον καθάριζαν. Μετά από επιμονή του Γιώργη και του Νίκου Μπαχά, το 1973 έγινε η Επιτροπή για την υδροδότηση. Με προσφορές, με δωρεές, με εθελοντική εργασία, προχώρησε το έργο. Κι όταν κάποια στιγμή τα χρήματα τέλειωσαν, έγινε αφισμός και έρανος, όπου με τους οβολούς των πολιτών συγκεντρώθηκαν τα χρήματα για να ολοκληρωθεί το δίκτυο.

Σήμερα χιλιάδες άνθρωποι εξυπηρετούνται από το νερό της Κλειδούς. Προβλήματα, βέβαια, υπάρχουν ακόμη. Το υδραγωγείο χρειάζεται κάθε χρόνο καθάρισμα διότι γεμίζει από τις ρίζες των πλατανιών. Μεγάλο πρόβλημα είναι τα φυτοφάρμακα που μολύνουν τα υπόγεια νερά και πρέπει να γίνονται διαρκώς έλεγχος. Στο νησί μας έχουμε το πρόβλημα της εισχώρησης του θαλασσινού νερού στους υπόγειους υδροφόρους ορίζοντες. Υπάρχει, τέλος, το πρόβλημα της λειψυδρίας.

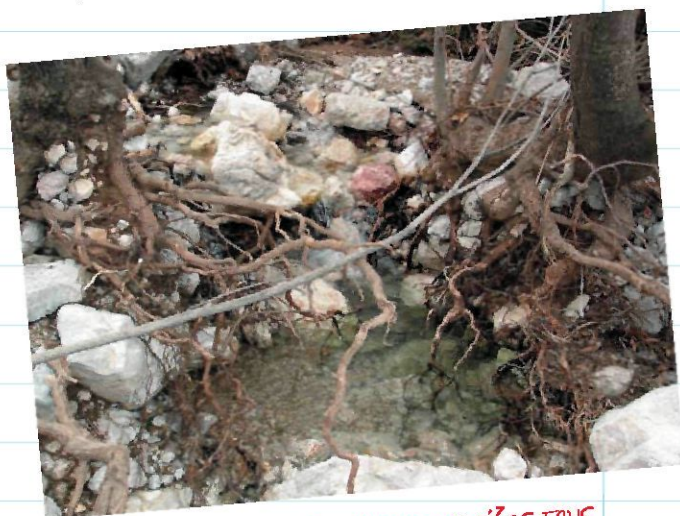

Οκτώβρη με Νοέμβρη,
τότε που σκάει το ψωράκι,
οι κρομμίδες, αρχίζει το νερό
να πολλαίνει.

Το χειμώνα που υπερεκχυλίζουν οι πηγές αρκούν οι ψεωτρήσεις, αλλά το καλοκαίρι παίρνουμε νερό και από τη λιμνοδεξαμενή και από την αεραλίτωση.

Έβρηνα από τη συνέντευξη με το κεφάλι γεμάτο σωλήνες, δεξαμενές και ντεπόζιτα. Στο σχολείο μας διδάξαν απλά για τον κύκλο του νερού: ήλιος και εξάτμιση - υδρατμοί και σύννεφα - ψύχος και βροχή. Όμως τώρα καταλαβαίνω ότι μέχρι να φτάσει στο ποτήρι μας, το νερό δεν διαλύει ένα κύκλο, αλλά ένα λαβύρινθο.

Έφτασα στη Νομαρχία για την επόμενη συνέντευξη, με το γεωλόγο κ. Μιχάλη Πιτιδίδη. Στο θέατρο του μυαλού μου ήρθε τώρα ένας νέος πρωταγωνιστής: το έδαφος. Από αυτό εξαρτάται η ποσότητα του νερού μιας περιοχής, καθώς και τα είδη των φυτών και των ζώων που θα αναπτυχθούν.

Τα δέντρα αναζητούν με τις ρίζες τους
τις υδροφόρες φλέβες στο υπέδαφος.

Οι ανάγκες κάθε δέντρου σε νερό και οι ικανότητες των ριζών του να διεισδύουν είναι διαφορετικές. Έτσι, κάθε δέντρο προτιμά συγκεκριμένο έδαφος, κι αυτό το γνωρίζουν οι άνθρωποι που καλλιεργούν τη γη.

Τα μεγάλα βουνά γύρω από την Κλειδού, το Αίπιος και η Απηφανιά είναι ασβεστολιδικά.

«Αίπιος» είναι αρχαία λέξη. Σημαίνει απότομος.

Από δω θα ξεκινήσει το νερό της βροχής. Ο ασβεστόλιθος είναι πέτρα συνήθως λευκή, σκληρή, που επιτρέπει στο νερό να περνά ανάμεσα από τα ρήγματά της. Έχει ηλικία 50 εκατομμυρίων χρόνων.

Κάτω από τα ασβεστολιδικά υπάρχουν τα παλαιozoικά πετρώματα, ηλικίας 150 εκατομμυρίων χρόνων.

Είναι πέτρα που δεν επιτρέπει στο νερό να περνά από τους πόρους της και λειτουργεί σαν φραγμός στην υπεδάρια μετακίνηση του νερού. Κάποια ρήγματα

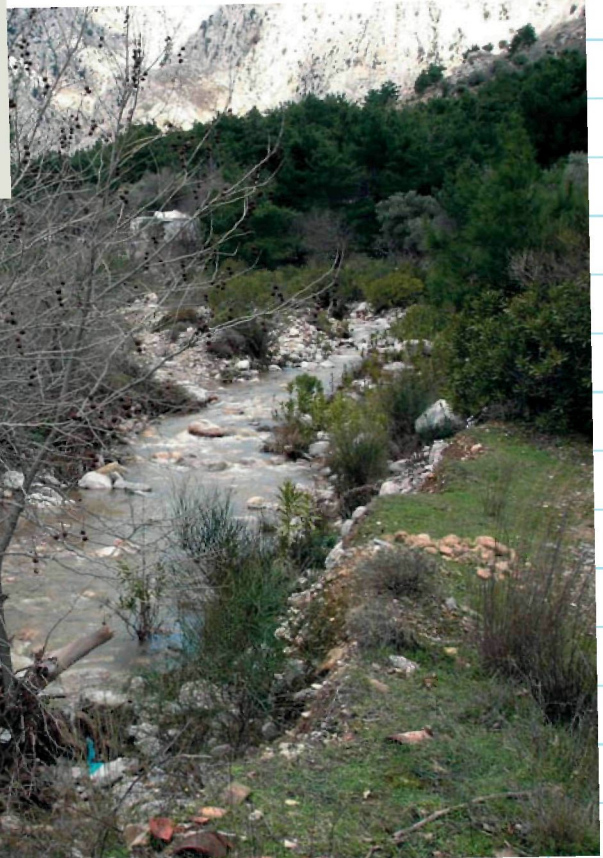

όμως στον ασβεστολιθικό όγκο αφήνουν το νερό της βροχής να περνά στο παλαιοζωικό στρώμα που βρίσκεται από κάτω, κι έτσι σχηματίζεται το ποτάμι.

Τα παλαιοζωικά πετρώματα έχουν σκούρο χρώμα, συχνά μαύρο και καφέ.

«Είμαι ένα ποτάμι ξεχειλισμένο.
Έχω καταλύσει το φράγμα του ήλιου.
Θεέ μου, περισσεύω!
Δε σου γυρεύω τίποτα, όπως ο ήλιος
κι ο αγέρας σου γυρεύουν. Έχω απ' όλα.
Μικρή φωνή πουλιού θέλω ν' αφήσω
μέσα στ' αυτιά σου μόνο. Μου περισσεψε
σήμερα το τραγούδι και δεν ξέρω
τι να το κάμω, πού να το χωρέσω!»

Νικηφόρος Βρεττάκος

Ο Αρμένης κατηγορεί ως τη θάλασσα.

Φεύγοντας από τη συνέντευξη με τον κ. Πιπίδη ένωθα την ανάγκη να δω τον Σιδερά και να συζητήσουμε μαζί όλα όσα είχα μάθει. Δεν τον βρήκα όμως. Ήταν ακόμη στη βιβλιοθήκη Κοραή, από το πρωί. Στο σπίτι του ήταν η γιαγιά του κι ήταν αδύνατο να αρνηθώ τη συντροφιά και... το νερατζάκι της.

«Να μάθεις κόρη μου να το φτιάχνεις κι εσύ το νερατζάκι. Αλλιώς τα νεράτζια θα είναι χαμένος καρπός κι είναι κρίμα, δεν είναι»

Έχει κι εκεί που πιάτε νερατζιές, στην Κλειδού. Το λοιπόν, γράψε:

Νεραντζάκι γλυκό

1 κιλό νεραντζάκια μικρά πράσινα

1, 1/2 κιλό ζάχαρη

3 κουταλιές λεμόνι

Βράζουμε τα νεραντζάκια για δέκα λεπτά και χιόνουμε το νερό. Τα τρυπάμε κατακόρυφα και τα αφήνουμε στο νερό να ξεπικρίσουν για μια εβδομάδα. Αλλάζουμε το νερό πολλές φορές την ημέρα και τα βράζουμε σ' αυτό τα νεραντζάκια για δυο συνεχόμενες μέρες από δέκα λεπτά. Τα αφήνουμε μια μέρα ακόμα, προσθέτουμε το λεμόνι και τέλος βράζουμε ώσπου να δέσει το σιρόπι.

Η γιαγιά είχε βρει άνθρωπο ν' ασχοληθεί μαζί της. Αμέσως μετά τη συνταγή του γλυκού, δεν θυμάμαι πώς, πέρασε στη γιορτή του Κλήδονα.

«Τ' Αγιού Γιαννιού την παραμονή φέρναμε οι κοπέλες νερό από το πηγάδι-αμίλητες. Σκεπάζαμε τ' αμίλητο νερό με μια πετσέτα και την άλλη μέρα μαζευόταν όλη η γειτονιά κι ο καθένας έριχνε μέσα ένα λουλούδι ή ένα φρούτο. Ερχόταν τώρα ένας πούξερε τα διστιχα καλά, ήπαιρνε ένα λουλούδι κι ήλεγε ένα διστιχο:

«Ένα καράβι έρχεται κι είναι γεμάτο ρύζι
τό' να σου μάτι ναι στραβό και τ' άλλο αλλοιδωρίζει»

Φανερωνότανε ύστερα ποιανής ήταν το λουλούδι και δώστον τα γέλια. Έτσι διασκεδάσαμε τότε κόρη μου, τι νομίζεις; Δεν είχαμε μπαρ και ντίσκο»
Άρχισε λοιπόν η γιαγιά να απαγγέλλει διστιχα:

Στον Κλήδονά μου σ' έβαλα για να σου πω τραγούδι
πολύτιμό μου γιασεμί και χιώτικο λουλούδι.

Σαν μάδει ο γάιδαρος βιολί και η χελώνα ντέφι
τότε θα παντρευτείς κι εσύ να κάνει ο κόσμος κέρφι.

Έπειτα η γιαγιά μου είπε για τα γαϊδουράκια που κουβαλούσαν το πόσιμο νερό από τη Μέσα Κλειδού.

Για το νερό της αλής που το παίρναν από τους μάγγανους, αφού πρώτα λαλούσαν το μουλάρι. Για τη μπουγάδα που έκαναν ζεσταίνοντας στη φρωτιά νερό με αχιλιά και δάρνη. Έλεγε, έλεγε η γιαγιά. Άκουγα κι έτρωγα εγώ. Θα έραγα ίσαμε εφτά νεραντζάκια! Φαίνεται είχα «κάψει» πολλά εγκεφαλικά κύτταρα και χρειάζομαι γλυκόζη.

Άσε που έπρεπε να μελετήσω και τους γεωλογικούς χάρτες της Κλειδούς, ... και να φτιάξω κι ένα υδρογεωλογικό σχεδιάγραμμα που δείχνει πώς από τις βροχοπτώσεις σχηματίζεται ο ποταμός.

Παρασκευή, 17 Δεκεμβρίου, 2004

Ένας μήνας από την τελευταία επίσκεψή μας στην Κλειδού. Είμαστε πνιγμένοι. Διαβρώσιμα, διαβάσματα, lower. Η εργασία πρέπει να περιμένει. Ο Σιδερός ωστόσο είναι πιο συνετής. Πηγαίνει και τραβά φρωτογραφίες.

Δευτέρα, 24 Ιανουαρίου 2005

Πέρασε πολύς καιρός από την προηγούμενη επίσκεψή μας στην Κλειδού.
Δώσαμε με το Σιδερή ραντεβού στη βρύση, στο πλατάνι του Στρατιού Γκιούλη.
Ο τόπος είχε αλλάξει πολύ.

Οι κουτσουπιές ήταν γυμνές, δίχως φύλλα.

Οι ευκάλυπτοι απaráλλαχτοι, όπως πάντα. Αλλά τα πλατάνια είχαν γεμίσει το πλακόστρωτο με τα παλαμοειδή φύλλα τους.

Όταν έρτασα, ο Σιδερός ήταν ήδη εκεί και στεκόταν στις λεύκες. Το βλέμμα αυτό το γνώριζα πια. Δοσμένος στις σκέψεις. Τώρα δ' ανοίξει το στόμα και θα χυθούν ένας χείμαρρος λέξεων.

«Κοίταξε το χείμαρρο, μου είπε. Βλέπεις που έχουν μπαζώσει την κοίτη του; Κοίτα κι εκεί, τα σκονπίδια.

Οι άνθρωποι θαρρούν πως αρκεί να διώξουν τα σκονπίδια από το σπίτι τους.
Δεν έχουν καταλάβει πως όλος ο πλανήτης είναι το σπίτι μας.

Τώρα τα νερά της βροχής τι θα γίνουν; Όταν ο ποταμός κατεβάσει νερό θα έχουμε πλημμύρες. Οι χείμαρροι είναι ολόκληρο οικοσύστημα. Εμπλουτίζουν τα υπόγεια νερά, ρυθμίζουν το τοπικό κλίμα, προσφέρουν ηχομόνωση, καθαρίζουν την ατμόσφαιρα».

Η μέρα ήταν όμορφη. Βαδίζαμε απολαμβάνοντας τη συναυλία των πουλιών.

Σπουργίτες, κοκκινολαίμηδες,
δεκαοχτούρες, καθένα με το
κελάδημά του, που σημαίνει ίσως
κάλεσμα ερωτικό, ίσως προειδο-
ποίηση, ίσως συναγερμό.

Μπάμι! Μπάμι! Μπάμι!
Σιωπή νεκρική.

Στη Χίο σταματούν χιλιάδες ταξιδιάρικα πουλιά. Βρίσκουν ζεστό κλίμα και στέκονται να ξεκουραστούν από το μακρινό και δύσκολο ταξίδι τους. Κάποια δεν ξαλαπετούν. Δεν κελαηδούν ξανά. Οι κουρασμένες τους φτερούγες παραλύουν με μια σφαίρα.

Συγγνώμη γερακίνα, συγγνώμη κερκινέζι, συγγνώμη σταυραετέ που δεν υπήρξαμε φιλόξενοι για σας. Είδαμε το έδαφος γεμάτο σκόρπιους χρωματιστούς κάλυκες ψυλλών. Λουλούδια του θανάτου.

«Μια μέρα τα πουλιά
θα μας εξημερώσουν»
Οδ. Ελύτης

«Αχι Μια σφήκα!»

«Μη φοβάσαι, δεν είναι σφήκα. Είναι μύγα που μιμείται τη σφήκα για να μην την καταλάβουν οι εχθροί της! Εμείς ξέρουμε τον Χαμαιλέοντα, αλλά τελικά το καμουφλάζ είναι πολύ συνήθισμένη τακτική στις μάχες της φύσης. Οι κάμπιες της πεταλούδας *Charaxes jasius* έχουν το χρώμα των φυτών απ' τα οποία τρέφονται. Οι καβουροαράχνες παίρνουν το χρώμα του λουλουδιού που καδίζουν, για να ξεγελούν τα έντομα. Πολλές ορχιδέες μοιάζουν με τα έντομα που θέλουν να έρθουν και να τις επικονιάσουν. Μαρκέλλα, μ' ακούς;»

Τον άκουγα, αλλά το βλέμμα μου είχε αιχμαλωτίσει μια υπερκινητική αράχνη. Έπλεκε επιδέξια τον ιστό της, προσμένοντας το θύμα της. Όμως ατύχησε. Μέσα από τις πέτρες ξεπετάχτηκε μια σφήκα κι άρχισε μια απίστευτη καταδίωξη μπροστά στα μάτια μας. Η σφήκα πέταξε, έτρεχε, σερνόταν, ώσπου όλα τέλειωσαν για τη μικρή αράχνη.

«Τώρα θα της προκαλέσει παράλυση με ένα δηλητήριο και θα την πιάει στη φωλιά της, είτε ο Σιδερός. Εκεί θα αφήσει πάνω της ένα αυγό κι όταν βγει η νεαρή κάμπια θα έχει την αράχνη για τροφή».

Κοίταξα με θλίψη το μισοτελειωμένο ιστό.

«Μπορεί να έχει και η σφήκα την ίδια τύχη σε λίγο.

Υπάρχουν μύγες που κινηθούν σφήκες, μιμούμενες το χρώμα και το σχήμα τους. Δεν τις σκοτώνουν, αλλά αφήνουν πάνω τους ένα αυγό, απ' όπου θα βγει η προνύμφη και ύ' αρχίσει να τρέφεται με τη σφήκα, η οποία θα πεθάνει ανηποφίαστη».

Στο μυαλό μου φτιάχτηκε μια τροφική αλυσίδα.

Η αράχνη τρώει μια μύγα.

Την αράχνη την τρώει μια σφήκα.

Τη σφήκα την τρώει μια μύγα.

Δύσκολο να είσαι έντομο.

-Σιδερή, αυτό το οικοσύστημα δεν...παίζει ποτέ κωμωδία;»

-Κβονάζ! Κβονάζ!

Η απάντηση του βάτραχου μας έφερε γέλια.

- Σκέψου να μπει και ο βάτραχος στην αλυσίδα. Να φάει τη μύγα ο βάτραχος.

Να φάει το βάτραχο ένα φίδι. Να φάει το φίδι ένα γεράκι. Και το γεράκι;

- Να το σκοτώσει ένας κυνηγός. Και τον κυνηγό;

-Θυμάσαι εκείνον τον κυνηγό στη ζούγκλα του Αμαζονίου που τον πυροβόλησε ένα φίδι καθώς τυλίχτηκε στο όπλο του;

Σ' ένα οικοσύστημα όλα υπάρχουν. Το τραγικό και το αστείο. Το καλό και το κακό. Το μικρό και το μεγάλο. Το άηριο και το ήμερο.

Ναι, ο τεράστιος σκληρός βράχος έχει πάνω του ένα αχριολούλουδο.

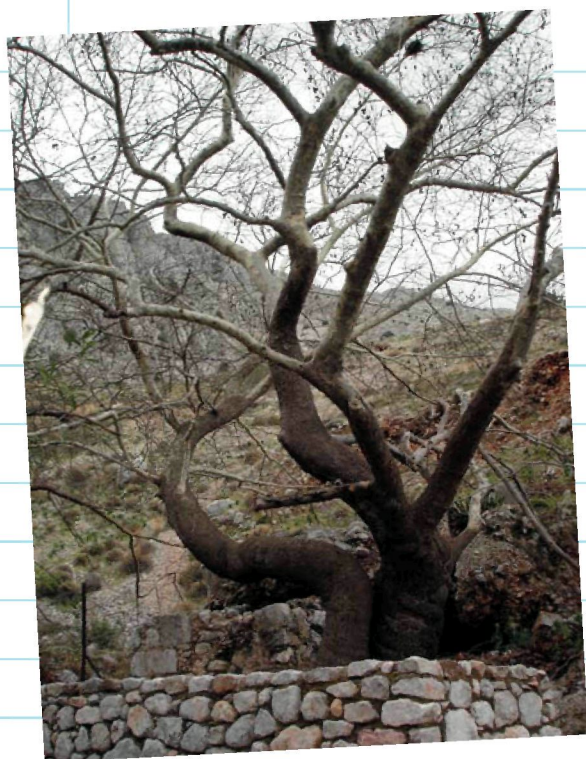
Αυτόματα μας ήρθε στο στόμα το τραγούδι:

«Κυκλάμνο, κυκλάμνο,
στον βράχου τη σχισμάδα
πού βρήκες χρώματα κι ανθείς
πού μίσχο και σαλεύεις;

-Μέσα απ' το βράχο σίναξα
το γάιμα στάλα στάλα
μαντήλι ρόδινο έπλεξα
κι ήλιο μαζεύω τώρα»

(Γ. Ρίτσος, Μ. Θεοδωράκης)

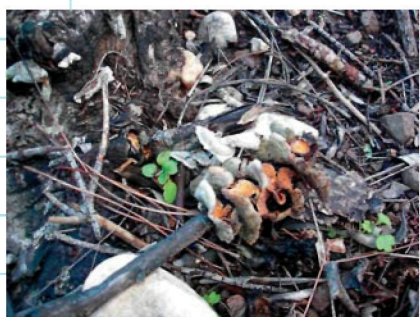
Όταν πια φτάσαμε πια στη Μέσα Κλειδού ήταν μεσημέρι. Καθίσαμε κάτω από τα πλατάνια που φύτεψαν κάποτε ο Λευτέρης Πίπτας και ο Πέτρος Τριτολίτης.

Τα γέρικά δέντρα στέκονταν ολόρθα μπροστά στην πεγή. Σαν θεόρατοι γίγαντες ταχμένοι να τη φυλάνε στους αιώνες.

Ξαπλώσαμε χαλαρίζοντας στο παχύ στρώμα που είχαν σχηματίσει τα καρεκίτρινα φύλλα τους. Κοιτούσαμε τα κομμάτια του ουρανού ανά-

μεσα από τα γυμνά κλαδιά και φανταζόμασταν. Αν μπορούσαν να μιλήσουν αυτά τα δέντρα, τι ιστορίες θα είχαν να πουν;

Μετά από αρκετή ώρα πήραμε το δρόμο του γυρισμού. Δε μιλούσαμε πια. Σιωπαίναμε. Ο Σιδερός δεν είχε λέξη για τη βιοποικιλότητα και τα παράξενα του οικοσυστήματος. Τα βλέπαμε όμως γύρω μας. Παντού.

μύκητες
πάνω σε καμμένα κλαδιά

μια νεαρή
βαλανιδιά
αγκαλιά
μ' ένα
ξαδερφάκι
της
πουρνάρι

μια παρείτσα

Μέσα στη σιωπή οι αισθήσεις μας δούλευαν πιο έντονα. Η όσφρηση πλημμύρισε από μια μυρωδιά βρεμένου χώματος και ξερών φύλλων. Στ' αυτιά μας το θρόισμα των φύλλων ανακατεύτηκε με μια συρτή φωνούλα, ίσως από κάποιο κρυμμένο λαχουδάκι. Απόλαυσα τη γεύση του μικρού άγριου βατόμουρου που μου πρόσφερε- σιωπηλός- ο Σιδερός. Χάιδεψα απαλά τον κορμό της βελανιδιάς. Είδα σ' ένα κλαδί της μια φωλιά πουλιών.

Από την απέναντι όχθη του ποταμού φάνηκε ένα μικρό, ξύλινο φράγμα.

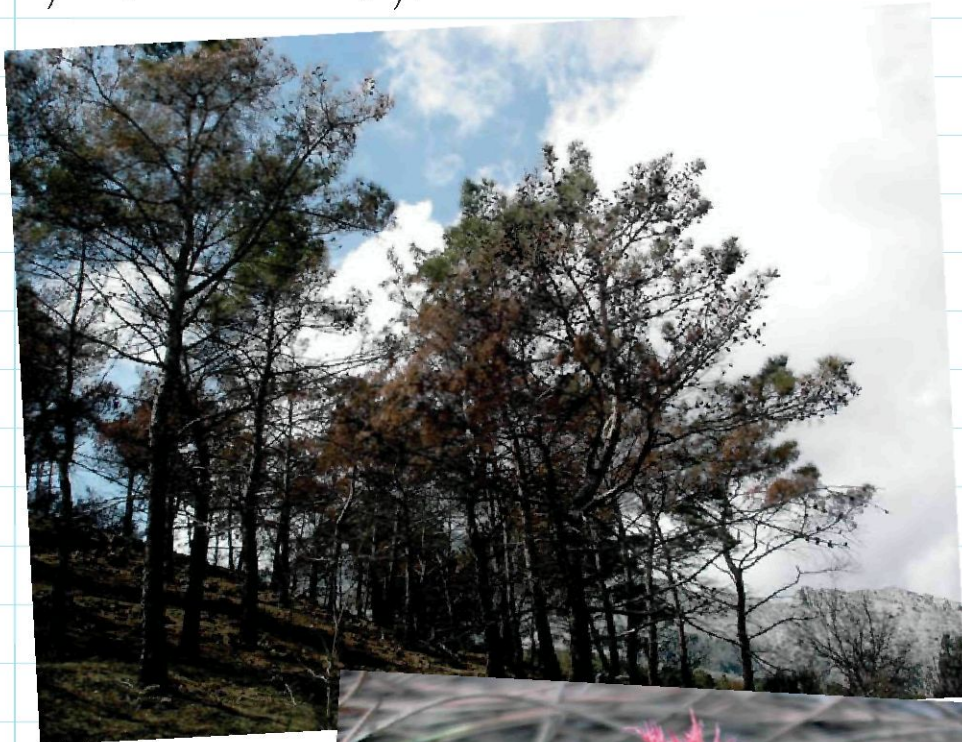
Για να κυλά ελεγχόμενο το νερό και να μη σπαταλιέται

Πρόσεξα τις πρασινωπές λειχήνες πάνω στην κοντουρουδιά. Οι λειχήνες είναι δείγμα καθαρής ατμόσφαιρας. Τρέφονται μόνο από τον αέρα και τη βροχή γι' αυτό και δεν αντέχουν στη μόλυνση.

Τον καθαρό αέρα τον νιώθαμε κι εμείς να γεμίζει τα πνευμόνια μας, καθώς περνούσαμε λαχωνισμένοι τις δυσκολίες του μονοπατιού: ξερόκλαδα και βάτα, αγκάδια, κορμοί, χαντάκια, βράχοι.

Η μυρωδιά του καμένου μας έκανε να στρέψουμε το βλέμμα δεξιά, στο λόφο. Τα θήματά μας πήγαν αυτόματα προς τα εκεί, στα απομεινάρια της τελευταίας πυρκαγιάς. Τα ρούχα μας και τα παπούτσια μας μαύρισαν από τα καρβουνιασμένα κλαδιά. Αποκαΐδια. Θλίψη.

Κι όμως, κάπου ανάμεσα στις στάχτες, ξεκινούσε η ζωή από την αρχή. Τα βλαστάρια του πουρναριού, τρυφερά και κόκκινα, μας έκαναν να χαμογελάσουμε. Κατηρώρησαμε με την καρδιά πιο ανάλαφρη.

- Μη με κοιτάς έτσι. Προσπαδώ να σου εξηγήσω
ότι δεν πρέπει να τρώς τα τρυφερά βλαστάρια!

- Μα γιατί δεν καταλαβαίνετε ότι μπορεί να τρώτε
μοναδικά φρούτα που δεν θα ξαλαφυντώσουν ποτέ;

- Καλά, κορόιδευε εσύ...

Φτάνοντας στο φρυγανότοπο, σε μια μεγάλη λακκούβα με νερό, είδαμε να στρα-
φταλίζουν τα διάφανα φτερά μιας λιμπελούλας. Στους γύρω θάμνους υπήρχαν
τα άδεια κουκούλια που άφησαν οι νύμφες ανοίγοντας τα φτερά τους.

Τελευταίος σταθμός μας το Ακαματόδεντρο στη θρύση του Φανούρη του
«τεμπελέλη», του Φανούρη Ανδρεάδη, του σύγχρονου Διογένη.

«Εκείνος άνοιξε την πόρτα του στον άνεμο.
Ήταν ντυμένος με την ερημιά των προφητών.
Μας χαμογέλασε γιατί
δε φοβάται την πτώχευση.
Έχει το κριθαρένιο ψωμί.
Είναι ο προμηθευτής των χαρταετών»
Ματθαίος Μουντές

Παραμείναμε σκεπτικικοί και αμίλητοι. Οι φωνές των βατράχων ακούγονταν έντο-
να καθώς σουρούπινε.

Η επίσκεψη στην Κλειδού τέλειωσε.

Η εργασία μας τέλειωσε.

Φύγαμε σκεπτικικοί, κρατώντας κλειστό το στόμα με έντονη τη γείση άχρην
βατόμουρου.

Παρασκευή, 4 Φεβρουαρίου 2005

Κάθομαι να γράψω τον επίλογο της εργασίας μας, ενώ στο δωμάτιό μου φτάνει ο θόρυβος από την αγορά.

Είχαμε μια σύντομη συνάντηση με τον Σιδερή στο σπίτι του για να πάρω τις φωτογραφίες και τα κείμενα που μου χρειάζονται προκειμένου να ολοκληρώσω την εργασία μας.

Όταν την αναλαμβάνουμε δεν μπορούσαμε να υποψιαστούμε πόσο θα μας επηρέαζε.

Ο Σιδερός μου είπε ότι αποράσισε να γίνει βιολόγος, για να μάθει τα πάντα για τα ζώα και τα φυτά και να μπορέσει να τα προστατεύσει.

Εγώ αποράσισα να γίνω δασκάλα. Νομίζω πως έτσι θα βοηθήσω, ώστε οι επόμενες γενιές να καταλάβουν ποια είναι η θέση του ανθρώπου στο οικοσύστημα, όπου καταφέρνουν να συνυπάρχουν τα διαφορετικά και τα αντίθετα.

Στους ελαιώνες υπάρχει μια καμένη ελιά, που έχει πετάξει καινούργια βλαστάρια.

Σ' αυτή τη συμβολική ελιά υπάρχει μια πέτρα. Εκεί γράψαμε τις ημερομηνίες των επισκέψεών μας. Ορκιστήκαμε πως δεν θα εγκαταλείψουμε αυτό τον τόπο ποτέ. Όποιος έρχεται, όποτε έρχεται, θα γράψει την ημερομηνία της επίσκεψής του εδώ, στην ίδια πέτρα.

Η Κλειδού μας εκμυστηρεύτηκε ένα μυστικό. Μάθαμε πώς μπορεί η ζωή μας να γίνει καλύτερη. Ο κόσμος μας ωραιότερος.

Και θα προσπαθήσουμε γι' αυτό.

«Όλος ο κόσμος ακουμπάει στη θάλασσα και τη στεριά.
θα πιάσουμε το σύννεφο θα βγάλουμε από τη συμφορά του χρόνου
Από την άλλη όψη της κακοτυχιάς
θα παίξουμε τον ήλιο μας στα δάχτυλα
Στις εξοχές της ανοιχτής καρδιάς
θα δούμε να ξαναγεννιέται ο κόσμος»
Οδυσσέας Ελύτης

Βιβλιογραφία

1. Υδατικοί Πόροι, Δρ. Θεόδωρος Σ. Κουσουρής, Διευθυντής του Ινστιτούτου, Εσωτερικών Υδάτων, Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών
2. Γεωργίου Στ. Καλλιότη, **Ιστορικά, Λαογραφικά και άλλα από το Βροντάδο**, Βροντάδος 2002
3. Αρτέμη Μ. Αθανασάκη, Θεοδώρου Σ. Κουσουρή, **Οικολογική Παιδεία & Περιβαλλοντική αγωγή**.
4. Αντωνίου Ν. Χαροκόπου, **Ο Βροντάδος και η Ιστορία του**, *Εν Χιω εκ του τυπογραφίου Ελευθερία*, 1955
5. Η Χίος, Γεωγραφία με ιστορικές και αρχαιολογικές σημειώσεις, Εκδόσεις Νίκου Α. Κασσιώτη, Χίος 1950
6. Μαριάς Σ.-Φαφαλιού, **Παλιές Ιστορίες από τη Χίο**, Εκδόσεις Ακρίτας, σειρά Αίπος, 1994
7. **Χώρος και Πολιτισμός, Χίος Ψαρά Οινούσες**, έκδοση της ΤΕΔΚ Νομού Χίου
8. Παντελή Αδ. Σαλιάρη, **Τα αγριολούουδα της Χίου**, Έκδοση Δήμου Ομηρούπολης, Χίος 1995
9. **Διατηρώντας τη Φύση, διατηρείς τη ζωή**, Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, συγγραφή - επιμέλεια - εικονογράφηση Μαρία Ρουσσουμουστακάκη, Αθήνα 2004
10. Σπινθάκης Βαγγέλης - Χούλης Δημήτρης - Χωρέμης Γιάννης, **Τα πουλιά της Χίου**, Δήμος Ομηρούπολης, Χίος 1993
11. Θεόδωρος Ι. Αραμπατζής, **Θάμνοι και Δέντρα στην Ελλάδα**, Τόμος Ι, ΙΙ, *Οικολογική Κίνηση Δράμας*, ΤΕΙ Καβάλας, Δράμα 1998
12. ΚΠΕ Κόνιτσα, **Πρόγραμμα «Εθνικός Δρυμός Βίκου - Αώου»**, Κόνιτσα 2003
13. ΚΠΕ Θέρμου, **«Τα ελληνικά ποτάμια στη Φύση, στην Παράδοση και στον Πολιτισμό»**
14. Γεννάδιος Π. Γ.: **Φυτολογικόν Λεξικόν**, Αθήνα 1914
15. Mike Taylor, **Ο Φυσιολάτρης στη Χίο**, μετάφραση στα ελληνικά Κ. Θ. Χαβιάρα, Περιοδικό Πελοπόννησος, 2003
16. Σαλιάρης Α. Παντελής, **Οι Ορχιδέες της Χίου**, έκδοση του Δήμου Καρδαμύλων, Χίος 2002
17. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, **Η φύση του Αιγαίου**, cd-rom, έκδοση του Υπουργείου Αιγαίου στα πλαίσια του προγράμματος Interreg II
18. Σαδικάκης Θεόδωρος, **Η Χίος ιστορικά, αρχαιολογικά, γλωσσολογικά, Χιακά προσωπικότητες**, Νέα Υόρκη 1950
19. **Ανακαλύπτω την Επιστήμη, Οικολογία**, Εκδόσεις Δεληθανάσης - Ερευνητές ΕΠΕ
20. Βασιλάκης Κώστας, **Τα πουλιά που ζουν πλάι μας**, Εκδόσεις Λιβάνη 2002
21. Βασιλάκης Κώστας, **Τα πουλιά που ζουν στους αγρούς και στα δάση**, Εκδόσεις Λιβάνη 2002
22. **Όλα τα πουλιά της Ελλάδας**, επιστημονική επιμέλεια: Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, δημοσιογραφική επιμέλεια: Ζέφη Κληρονόμου, Εκδόσεις: *Ελεύθερος τύπος*.
23. Μιχάλη Δερμιτζάκη - Σπύρου Λέκκα, **Διερευνώντας τη Γη - Εισαγωγή στη γενική γεωλογία**, Β' έκδοση, εκδ. Ανατύπωση, Αθήνα 2003
24. Γώργου Σφήκα, **Αγριολούουδα της Κρήτης**, εκδ. Ευσταθιάδης, Αθήνα 1999
25. Γώργου Σφήκα, **Αγριολούουδα της Κύπρου**, εκδ. Ευσταθιάδης, Αθήνα 2001
26. Γώργου Σφήκα, **Φαρμακευτικά φυτά της Ελλάδας**, εκδ. Ευσταθιάδης, Αθήνα 2002

Οι φωτογραφίες των σελ. 2 και 5 προέρχονται από τη συλλογή φωτογραφικού υλικού κατά τη δράση «ΔΑΣΟΣ ΞΑΝΑ» της Τοπικής Εφορείας Προσκόπων Πελονηαίου, τον Οκτώβριο 2000.

Οι φωτογραφίες των σελ. 3 και 4 είναι του κ. **Αντώνη Τσασσαρώνη**.

Οι ασπρόμαυρες φωτογραφίες των σελ. 20, 26 και 36 είναι από το βιβλίο του κ. **Γιώργου Καλλιότη «Ιστορικά, Λαογραφικά και άλλα από το Βροντάδο»** και η φωτογραφία της σελ. 30 από το βιβλίο του κ. **Mike Taylor, Ο Φυσιολάτρης στη Χίο**.

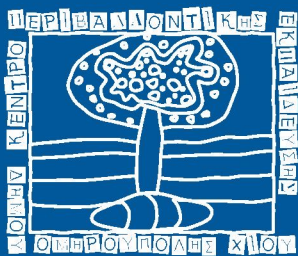

Παιδαγωγική Ομάδα:

Γιώργος Παντελίδης
Μανώλης Στάθης
Φρόσω Χατοόγλου
Μαρία Καμπερίδου
Δημήτρης Βιδάλης
Σταύρος Σταυρινούδης
Θανάσης Μήτας

Κλειδού, Βροντάδος 822.00 Χίος
Τηλ, Fax :2271094478
e-mail: mail@kpe-chiou.chi.sch.gr

Σχεδιασμός - Εκτύπωση: ΕΝΤΥΠΟ, Χίος

ΔΗΜΟΣ
ΟΜΗΡΟΥΠΟΛΗΣ